

Klimaatfictie tussen hoop en vrees

Stef CRAPS

Abstract

De vroege eenentwintigste eeuw zag een golf van literaire teksten waarin de klimaatverandering centraal staat. Dit artikel bespreekt wat tegenwoordig klimaatfictie of “cli-fi” wordt genoemd als een alternatieve vorm van klimaatcommunicatie, omarmd niet alleen door literatuurleefhebbers maar ook door wetenschappers en activisten die tegen de grenzen van het informatietekort-model aanlopen in hun pogingen om bewustwording en gedragsverandering te bewerkstelligen. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de opkomende trend van hoopvolle, utopische klimaatverhalen als tegenwicht voor de dominantie van het post-apocalyptische genre, waarvan de effectiviteit steeds meer ter discussie staat.

Hittegolven, droogtes, bosbranden, stormen en overstromingen: de gevolgen van de wereldwijde klimaatverandering beginnen pijnlijk concreet en tastbaar te worden. Toch blijft de uitstoot van broeikasgassen verder stijgen, een tijdelijk dipje dankzij corona niet te na gesproken. En dat terwijl wetenschappers ons in steeds minder omfloerste bewoondingen waarschuwen dat we afstevenden op een regelrechte en onomkeerbare klimaatcatastrofe tenzij we radicaal van koers veranderen. Gehoor krijgen die klimaatexperts niet of nauwelijks. Het beleid loopt ver achter de feiten aan. Dat zorgt voor frustratie en onbegrip, niet alleen in de wetenschappelijke gemeenschap maar ook bij activisten die een krachtdadige aanpak van de klimaat- en ecologische crisis als een absolute prioriteit naar voren schuiven. Mensen hebben de kwalijke neiging de ogen en oren te sluiten voor de grimmige waarschuwingen van wetenschappers en activisten, en de zaken op hun beloop te laten.

Zowel wetenschappers als activisten lijken er steeds meer van overtuigd te zijn dat er in het klimaatdebat een belangrijke rol is weggelegd voor literatuur en andere vormen van culturele expressie (Hulme; McKibben). Het besef is immers gegroeid dat het klassieke informatietekort-model niet werkt (Boykoff; Suldovsky). Dat model gaat ervan uit dat mensen irrationeel handelen omdat hun kennis tekortschiet. Meer feitenkennis leidt echter niet noodzakelijk tot nieuwe inzichten en gedragswijziging. Integendeel zelfs: het leveren van bewijsmateriaal dat de overtuigingen van mensen tegensprekt, kan net tot gevolg hebben dat ze zich daar nog des te halsstarriger aan vastklampen en de hakken nog steviger in het zand zetten. Het heeft dan ook weinig zin te blijven inzetten op meer feiten en meer informatie in de verwachting dat dat het tij eindelijk zal doen keren en mensen er alsnog toe zal aanzetten de “juiste” keuzes te maken. I.p.v. zomaar aan te nemen dat de feiten voor zich spreken,

of dat communicatie erover automatisch bewustwording en gedragsverandering bewerkstelligt, erkennen wetenschappers en activisten steeds meer het belang en de impact van andere vormen van kennis dan de louter cognitieve: experiëntiële, affectieve en esthetische kennis worden in toenemende mate naar waarde geschat (Boykoff; Corbett en Clark). Om doeltreffender te communiceren over de klimaatverandering doet men een beroep op de creativiteit van schrijvers, filmmakers en kunstenaars, of roept men daar in elk geval toe op.

GEEN EVIDENTIE

Uiteraard valt er enig voorbehoud te maken bij al dat enthousiasme. Veel literatoren staan huiverachtig tegenover instrumentalisering van literatuur—ik beperk mij verder tot deze kunstvorm—ten dienste van een buitenliterair doel. Sinds het modernisme is de heersende opvatting immers dat literatuur zich afzijdig dient te houden van de politieke strijd en er niet naar hoort te streven de lezer voor een of ander gedachtegoed te winnen. Voor zover men ervan uitgaat dat het de taak van de literatuur is mensen te informeren over de ernst van het klimaatprobleem en hen tot actie te bewegen, miskent men vanuit dat perspectief bekeken misschien wel het wezen van de literatuur en dreigt men haar te reduceren tot dienstmaagd van de wetenschap of tot propagandamiddel. Infodumping en prekerigheid worden veelal beschouwd als onliterair: te mijden valkuilen voor literatuur die naam waardig. Dat gezegd zijnde, ontkent zelfs wie zich distantieert van dat soort directe dienstbaarheid doorgaans niet dat literatuur minstens indirect maatschappelijk relevant is door de horizons van lezers te verbreden en hun andere manieren van denken en voelen aan te reiken.

Dat zij specifiek m.b.t. het klimaatthema een waardevolle bijdrage kan leveren, is echter niet zo evident gezien dat fenomeen moeilijk verenigbaar lijkt te zijn met de conventies van met name de realistische roman. Dat punt wordt gemaakt door de Indiase romancier Amitav Ghosh in zijn essaybundel *The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable* uit 2016, waarin hij zich afvraagt waarom de klimaatverandering niet prominenter aanwezig is in de hedendaagse literatuur. Literaire fictie zoals wij in het Westen die kennen en waarderen sinds het begin van de moderniteit gaat typisch over de zieleroerselen van individuen, over intermenselijke relaties en over conflicten. Menselijk handelen drijft de plot; de setting—beperkt in tijd en ruimte—dient slechts als de achtergrond waartegen het verhaal zich afspeelt. De klimaatverandering vereist echter dat we op een planetaire en geologische in plaats van een louter menselijke schaal denken, en verbanden leggen tussen gebeurtenissen die op het eerste gezicht totaal geen uitstaans met elkaar hebben. Handelingen hebben verre en onzekere gevolgen, en het onderscheid tus-

sen ouderschap en slachtofferschap is niet zwart-wit. De processen die ten grondslag liggen aan de klimaatverandering zijn bovendien diffuus, globaal verspreid, geleidelijk en nauwelijks waarneembaar met de menselijke zintuigen. Om het “trage geweld” (Nixon) van de klimaatverandering zichtbaar te maken, moet een auteur de mens uit het centrum van het verhaal slingeren en de achtergrond op de voorgrond laten treden. Zoals Ghosh evenwel opmerkt, riskeren schrijvers verbannen te worden uit het domein van de “serieuze” literatuur naar dat van de genrefictie als ze de natuur een actieve, handelende rol toebedelen.

EVOLUTIE

Ondanks die obstakels heeft een aanzienlijk aantal auteurs, voornamelijk uit de Angelsaksische wereld, de voorbije decennia geprobeerd het klimaatthema te behandelen in hun werk (Goodbody en Johns-Putra; Trexler), niet zelden met de expliciete bedoeling bij te dragen aan de oplossing van het klimaatprobleem (Schneider-Mayerson). Aanvankelijk ging het inderdaad om genrefictie, maar meer recent wel degelijk ook om literaire fictie. In de jaren 1960 verschenen er al romans die als “proto-klimaatfictie” (Clarke) kunnen worden bestempeld—“proto” omdat het antropogene karakter van de klimaatverandering er nog niet, of althans niet eenduidig, in wordt erkend. Tenslotte werd die kennis pas eind jaren 1980 gemeengoed, al circuleerde ze al veel langer in wetenschappelijke kringen (Pester). Bekende voorbeelden van proto-klimaatfictie zijn drie dystopische romans van de Britse auteur J. G. Ballard die extreme weer-scenario’s beschrijven: *The Wind from Nowhere*, *The Drowned World* en *The Burning World*. Klimaatfictie als zodanig vinden we terug vanaf de jaren 1970, met de publicatie van Ursula Le Guins *The Lathe of Heaven* en Arthur Herzogs *Heat*, in de jaren tachtig gevolgd door George Turners *The Sea and Summer* en in de jaren negentig door *Earth* van David Brin en *Parable of the Sower* van Octavia Butler. Het gaat telkens om romans waarin de klimaatchaos die wordt beschreven ondubbelzinnig antropogeen is, gebaseerd is op wetenschappelijke voorspellingen en een centrale rol speelt in het verhaal. Een enkele thriller niet te na gesproken, behoren al die romans tot het science fiction-genre, of werden ze daar althans toe gerekend.

Sinds het begin van deze eeuw en vooral de laatste jaren is er, met name in de Angelsaksische wereld maar ook daarbuiten, een ware explosie geweest van wat tegenwoordig vrij algemeen klimaatfictie of “cli-fi” wordt genoemd. De klimaatverandering is een thematische focus geworden in het werk van heel wat literaire auteurs, onder wie ook gevestigde namen. Denk bijv. aan *Solar* van Ian McEwan, de *MaddAddam*-trilogie van Margaret Atwood, *Flight Behavior* van Barbara Kingsolver, *The Stone Gods* van Jeanette Winterson, *The Bone Clocks* van David Mitchell, *Gun Island* van Amitav Ghosh en *The Road* van Cormac

McCarthy. Op dit moment neemt klimaatfictie allerlei vormen aan, gaande van literaire fictie tot science fiction, thrillers en young adult-fictie, waarbij genre-grenzen ook steeds meer fluïde blijken en vlot overschreden worden.

SOORTEN

Grofweg kan klimaatfictie worden ingedeeld in verhalen die zich afspelen in een herkenbaar heden enerzijds, en futuristische verhalen over een wereld die een grondige transformatie heeft ondergaan ten gevolge van de klimaatverandering anderzijds. De eerste categorie behandelt typisch thema's als ontkenning, ontwijking of aanvaarding. Een goed voorbeeld is Kingsolvers *Flight Behavior*, dat verschillende soorten vluchtgedrag beschrijft: dat van een kolonie verdwaalde monarchvlinders en dat van de hoofdpersoon die zich opgesloten voelt in haar monotone huwelijksleven, maar ook dat van haar conservatieve gemeenschap in de Appalachen voor de realiteit van de klimaatverandering. Of denk aan Jenny Offills *Weather*, een portret van een gewone vrouw die wordt verteerd door klimaatangst, zoals ook tal van personages in de verhalen van Lauren Groff.

Veel omvangrijker dan die “anticipatorische” klimaatfictie (Mayer) is echter de categorie van de futuristische klimaatromans, die zich laten karakteriseren als apocalyptisch, post-apocalyptisch of dystopisch al naargelang ze focussen op een plotse ramp, de nasleep daarvan of een geleidelijke neergang. Ze spelen zich doorgaans af in een vreselijke toekomst waarin een kleine groep overlevenden zich in moeilijke en vaak gewelddadige omstandigheden tracht staande te houden in een leefomgeving die fel verarmd is qua biodiversiteit en sociale complexiteit. Denk aan *The Road* van McCarthy, een verhaal over een vader en zoon die een desolaat landschap doorkruisen dat totaal is verwoest door een niet nader genoemde catastrofe. De Britse activist George Monbiot heeft die roman omschreven als “the most important environmental book ever written.” *The Road* is het typevoorbeeld van een waarschuwingsverhaal dat impliciet kritiek levert op het fossiele kapitalisme en de politieke passiviteit daartegenover. De manier waarop dergelijke verhalen trachten te interveniëren in het klimaatdebat is door lezers angst aan te jagen voor het beschreven toekomstscenario in de hoop hen er aldus toe aan te zetten actie te ondernemen in het heden die erop gericht is te vermijden dat dat scenario werkelijkheid zou worden.

IMPACT

Of die verhalen daar effectief in slagen, is echter nog maar de vraag. Ze zouden wel eens contraproductief of averechts kunnen werken. Mensen worden

immers al zo vaak blootgesteld aan apocalyptische doemscenario's allerhande dat er gewenning en zelfs apocalypsmoeheid optreedt, waardoor dat soort schrikwekkende toekomstbeelden wel eens minder indruk zouden kunnen maken dan je zou verwachten. Bovendien kunnen ze klimaatsceptici net sterken in hun overtuiging dat de dreiging van de klimaatverandering overroepen is, zeker als ze makkelijk af te doen zijn als alarmistisch, overdreven of ridicuul. En zelfs als apocalyptische visioenen erin zouden slagen lezers angst aan te jagen, dan is het nog lang niet zeker dat die angstreactie ook zal leiden tot de gewenste gedragswijziging. I.p.v. mensen wakker te schudden en te mobiliseren, zou "doom and gloom" ook wel eens kunnen resulteren in berusting, apathie en verlamming of ontwijkingsgedrag.

Een felle discussie over de wenselijkheid van het schetsen van doemscenario's m.b.t. het klimaat is gevoerd naar aanleiding van de publicatie van een artikel van de journalist David Wallace-Wells in *New York Magazine* in de zomer van 2017. In dat artikel, dat aan de basis lag van Wallace-Wells' later verschenen bestseller met dezelfde titel (*The Uninhabitable Earth*), betoogt de auteur dat wij ons onvoldoende bewust zijn van de echte omvang van de klimaatcatastrofe waarop we afstevenen: "[N]o matter how well-informed you are," schrijft hij, "you are surely not alarmed enough." Wallace-Wells neemt de taak op zich om ons diets te maken dat de onbewoonbare aarde nabij is: honger, economische instorting, oorlog en onleefbare hitte staan ons allemaal te wachten. Een zeer verontrustend artikel dus, dat viraal ging en heel wat reactie losmaakte. Critici richtten hun peilen o.a. op Wallace-Wells' pleidooi voor meer alarmerende klimaatberichtgeving, waar hij trouwens lang niet alleen mee staat: Greta Thunberg en Extinction Rebellion lijken bijv. op dezelfde lijn te zitten. Het probleem is volgens hen dat we ons nog te weinig zorgen maken. Rooskleurige toekomstbeelden minimaliseren de ernst van de klimaatcrisis en verlagen zo het vereiste gevoel van urgentie. Mensen moeten met de neus op de verschrikkelijke feiten worden geduwd opdat ze zouden wakkerschieten en beleidsmakers zouden aanzetten tot betekenisvolle klimaatactie. En dus hebben we verhalen nodig die angst aanjagen en choqueren: dat is althans de redenering. Het andere kamp is echter van mening dat "doom and gloom" alleen maar tot inactie en fatalisme leidt. Tot dat laatste kamp behoort o.a. de gerespecteerde Amerikaanse klimaatwetenschapper Michael Mann. In een scherpe reactie op Wallace-Wells' artikel met als veelzeggende titel "Fear Won't Save Us: Putting a Check on Climate Doom" schreef Mann dat "[l]osing hope is the worst thing that could happen to those concerned about the very real threat of climate change."

Er wordt dus vanalles geponeerd over de effectiviteit van zogenaamde "fear appeals" in klimaatcommunicatie, en dat debat is sterk gepolariseerd. Feit is echter dat er een gebrek bestaat aan wetenschappelijke evidentie voor de verschillende claims die circuleren, en dat de gangbare opvatting over hoe emo-

ties gedrag beïnvloeden overgesimplificeerd is. Een recente meta-analyse van studies van “fear appeals” in klimaatcommunicatie besluit dat er geen afdoend empirisch bewijs is voor of tegen de werkzaamheid daarvan: “the modest research evidence that exists with respect to the use of fear appeals in communicating climate change does not offer adequate empirical evidence—either for or against the efficacy of fear appeals in this context” (Reser en Bradley). Joseph Reser en Graham Bradley, de auteurs van die meta-analyse, stellen vast dat de overtuiging dat “fear appeals” kwalijke effecten kunnen sorteren niettemin wijdverbreid is en manen aan tot voorzichtigheid met het gebruik ervan: “given the potential for unwanted outcomes (including no effects, diminishing returns from repeated use, and boomerang effects), fear appeals need to be used with caution.” Ze wijzen erop dat angstgevoelens een sterke motivator maar tevens een sterke demotivator kunnen zijn, en dat je dus met vuur speelt als je er een beroep op doet. Bovendien merken ze op dat mensen angst aanjagen zonder ze tegelijk instructies of praktisch advies te geven over welke actie ze moeten ondernemen weinig zoden aan de dijk zet. Ze pleiten finaal voor een meersporenbenadering, waarbij er naast “fear appeals” ook alternatieve en complementaire communicatiestrategieën worden ingezet, bijv. positieve emoties opwekken zoals hoop.

Een ander recent artikel, met als titel “Reassessing Emotion in Climate Change Communication,” roept eveneens op om op te letten met stellige uitspraken over wat al dan niet werkt, omdat we het gewoonweg niet weten. De auteurs, Daniel Chapman, Brian Lickel en Ezra Markowitz, nemen de controverse rond het genoemde tijdschriftartikel van Wallace-Wells als vertrekpunt. Ze beschuldigen beide kampen ervan de bestaande wetenschappelijke evidentie m.b.t. de vraag of en hoe inspelen op bepaalde gevoelens—zoals angst en hoop—aanzet tot klimaatactie of net niet verkeerd te hebben begrepen en te misbruiken. Chapman en co. beschrijven hun doelstelling als volgt: “Our goal is . . . to highlight how the current evidence base and dominant approaches to studying emotion in climate change communication do not support definitive, simplistic, and overly broad assertions about the effect of specific emotions on climate change responses.” Opnieuw een aanmaning tot terughoudendheid vanwege het ontbreken van sluitend empirisch bewijs dus.

De auteurs argumenteren dat specifieke gevoelens bespelen om een bepaalde reactie uit te lokken bij alle mensen nooit kan werken omdat verschillende mensen nu eenmaal verschillend reageren. Emotionele reacties op boodschappen over hete maatschappelijke hangijzers zoals de klimaatverandering worden beïnvloed door de overtuigingen, het wereldbeeld en de bestaande emoties die elk individu met zich meedraagt, en dus kunnen die sterk verschillen van persoon tot persoon: “the evidence that does exist suggests that a message designed to induce hope and resolve in one individual may incite feelings of anger and resentment in another while leaving a third person emotionally

untouched altogether.” Een bepaald type emotionele communicatiestrategie voorschrijven als alleenzalmakend werkt bijgevolg niet, want de respons erop kan enorm variëren. Zoals Reser en Bradley breken ook Chapman, Lickel en Markowitz een lans voor een meer pluralistische en flexibele benadering, die mensen probeert te bereiken waar ze zich bevinden. Als alternatief voor het klassieke “one-size-fits-all”-model van klimaatcommunicatie pleiten ze voor “message tailoring,” het afstemmen van berichten op het concrete publiek waaraan ze geadresseerd zijn, rekening houdend met zijn specifieke noden.

DE REVIVAL VAN HET UTOPISME

In het domein van de klimaatfictie—om daar nu naar terug te keren—stel je vast dat dat idee ook meer en meer begint te leven. Er is recent een soort tegenbeweging op gang gekomen als reactie op de dominantie van het post-apocalyptische genre. Die dominantie is natuurlijk niet toevallig. Er is het feitelijke gegeven dat de klimaatverandering intrinsiek een existentiële bedreiging vormt voor de mensheid: angst is dus een normale, te verwachten reactie, en het is dan ook niet verwonderlijk dat veel auteurs in eerste instantie hun toevlucht zoeken tot genres die dergelijke negatieve gevoelens opwekken. Daarnaast kadert de populariteit van post-apocalyptische en dystopische klimaatfictie echter ook in een bredere anti-utopische tendens die zich manifesteert in de westerse cultuur sinds het midden van de twintigste eeuw. Dat het concept van de utopie rond die tijd in een slecht daglicht is komen te staan, heeft natuurlijk alles te maken met de vreselijke gevolgen van utopische politieke ideologieën als het fascisme, het nazisme en het Stalinisme waarmee de wereld toen werd geconfronteerd. Door toedoen van invloedrijke denkers als Karl Popper, Hannah Arendt en Isaiah Berlin is er sindsdien sprake van een liberale consensus dat utopieën naïef, onrealistisch, escapistisch, gevaarlijk en schadelijk zijn: finaal leiden ze immers tot totalitarisme en massamoord. De achterdocht tegenover grote verhalen van de latere postmoderne filosofen zoals Jean-François Lyotard was niet van aard om die consensus te doorbreken, wel integendeel. Na de val van de Berlijnse muur in 1989 werd het utopisme doodverklaard door diegenen die utopie en communisme als synoniemen waren beginnen te beschouwen. Dystopische romans als Aldous Huxleys *Brave New World*, George Orwells *Nineteen Eighty-Four* en Margaret Atwoods *The Handmaid's Tale* deden het daarentegen erg goed in de twintigste eeuw: ze werden uiterst welwillend ontvangen door zowel het publiek als de literaire kritiek.

In haar boek *Utopia and the Contemporary British Novel* uit 2019 wijst de Britse literatuurwetenschapper Caroline Edwards niettemin op een heropflakking van de utopische verbeelding in de eenentwintigste-eeuwse literatuur.

In een significant aantal hedendaagse romans bespeurt zij de terugkeer van een verrassend hoopvolle blik in het aangezicht van onderwerpen die zich vaker lenen tot dystopische representaties. Het gaat niet om expliciete utopieën—daarvoor is dat subgenre van speculatieve fictie nog altijd te zeer verbrand. Waar het wel om gaat, is literaire fictie waarin soms latent aanwezige utopische impulsen te ontwaren zijn: een mineur, kritisch en open utopisme dat onderscheiden moet worden van de desastreuze utopieën die de twintigste-eeuwse politieke ideologieën domineerden. Het betreft dan meditatie over “de goede samenleving,” maar ook kleinere, meer bescheiden utopische momenten van persoonlijke vervulling of een gevoel van verbondenheid met anderen, tot zelfs minimale tekenen van symbolische utopische anticipatie. “Couched within the genre of ‘literary’ fiction, rather than in full-scale speculative utopian societies or worlds,” schrijft Edwards, “the minimal scale at which such utopian imaginaries are operating reveals how problematic the literary representation of utopia has become, but also how utopia’s powerful desire for something better persists within the twenty-first century” (33). Zij verzet zit dus tegen de reflexmatige afwijzing van het utopische gedachtegoed die voortkomt uit de verenging van het begrip tot specifieke vormen van politiek totalitarisme uit de twintigste eeuw, die haars inziens onterecht is. Edwards beroept zich daarvoor op de Duitse utopische filosoof Ernst Bloch, en met name op diens magnum opus *Das Prinzip Hoffnung*, dat dateert uit de jaren 1950.

Edwards wijdt een hoofdstuk van haar boek aan recente ecologische-apocalypsverhalen. Ze stelt vast dat er de laatste decennia een enorme toename is van het aantal literaire romans dat de apocalyptische, post-apocalyptische of dystopische toer opgaat, toename die zij toeschrijft aan de sterk gestegen waarschijnlijkheid van ecologische-rampscenario’s. Denk maar aan McCarthy, Atwood, Winterson, Mitchell, Colson Whitehead en Paolo Bacigalupi. Edwards gewaagt zelfs van een paradigmawissel na het postmodernisme, dat meer geïnteresseerd was in formeel experimentalisme dan in de wereld van de natuur. In romans als Emily St John Mandels *Station Eleven*, Claire Fullers *Our Endless Numbered Days*, Maggie Gees *The Flood*, Jim Crace’ *The Pesthouse* en Megan Hunters *The End We Start From* detecteert Edwards een zekere mate van opgewektheid en utopisme—kleinschalig, lokaal en alledaags—in de manier waarop een verwoeste wereld wordt uitgebeeld waarin de mensheid vecht om te overleven nadat er zich een of andere globale ramp heeft voltrokken. Er spreekt een nieuw ecologisch bewustzijn uit die romans, waarvan de hoopvolle teneur in contrast staat met de brutale, meedogenloze post-apocalyptische werelden die worden beschreven in *The Road* of de *MadAddam*-trilogie. Ze leveren niet enkel kritiek op de kapitalistische moderniteit die de planeet naar de verdoemenis heeft geleid, maar slagen er volgens

Edwards ook in een alternatief te bedenken: ze articuleren een post-antropocentrische visie waarin onze relatie met de natuurlijke wereld wordt hersteld.

Ook binnen de genrefictie is er een ware revival van het utopisme aan de gang, veel complexer en explicieter dan binnen de literaire fictie waartoe Edwards zich beperkt. Met name in de science fiction-gemeenschap aan de Westkust van de VS is dat het geval. Subgenres van speculatieve fictie die luisteren naar hippe namen als “hopepunk,” “solarpunk” en “up lit” schieten als paddenstoelen uit de grond (Gamerman; Hull; Romano). Het gaat om ongegëneerd hoopvolle, optimistische, positieve verhalen, als reactie op het negativisme, het cynisme en de dagelijkse horror-show van het Trump-tijdperk: veel lezers snakten naar een alternatief daarvoor. Solarpunk focust op de milieuvriendelijke toekomst mogelijk gemaakt door de eliminatie van fossiele brandstoffen ten voordele van zonne-energie. Hopepunk en up lit zijn niet specifiek gericht op de klimaatproblematiek en zijn minder naïef optimistisch dan solarpunk, maar stellen eveneens waarden als vriendelijkheid, zachtaardigheid, gemeenschap en hoop centraal. De gangmakers van die nieuwe subgenres kanten zich openlijk tegen de dominante trend van post-apocalyptische, dystopische fictie. Alexandra Rowland, de auteur die de term “hopepunk” heeft bedacht in 2017, onderscheidt dat soort verhalen bijv. van wat zij “grimdark” noemt: genrefictie die een kil, pessimistisch of nihilistisch wereldbeeld evoceert (Romano). Vooralsnog zijn die nieuwe subgenres minder populair dan hun illustere voorgangers cyberpunk en steampunk, maar er is wel een zekere buzz rond.

HOOPVOLLE KLIMAATVERHALEN

Enkele van de bekendste boeken die ik al tot hopepunk, solarpunk of up lit gerekend heb zien worden, o.a. op de virtuele boekenplanken die aan die subgenres zijn gewijd op Goodreads, zijn *Station Eleven*, *Blackfish City* van Sam Miller, de *Broken Earth*-trilogie van N. K. Jemisin en *The Ministry for the Future* van Kim Stanley Robinson. Die laatste roman, die veel weerklank heeft gekregen in de aanloop naar de VN-klimaattop in Glasgow, verdient bijzondere aandacht. Robinson is een van de meest gerespecteerde sci-fi-auteurs ter wereld, die zich (net als Bacigalupi) lijkt te hebben gespecialiseerd in het schrijven van klimaatfictie. In het geval van Robinson is dat expliciet anti-apocalyptische klimaatfictie. *The Ministry for the Future* is opgedragen aan de marxistische denker Fredric Jameson, die de strijd aanbond tegen het anti-utopisme in zijn boek *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions* uit 2005. Van Jameson komt trouwens ook de gevleugelde uitspraak dat het makkelijker is je het einde van de wereld voor te stellen dan het einde van het kapitalisme: “It seems to be easier for us today to imagine the thoroughgoing deterioration of the earth and of nature

than the breakdown of late capitalism; perhaps that is due to some weakness in our imaginations” (*The Seeds of Time* xii). Robinson gaat die “gemakkelijkheidsoplossing” heel bewust uit de weg: hij schetst in die roman een stapsgewijze hervorming, vertrekkend van het klimaatverdrag van Parijs, die in de loop van een paar decennia leidt tot een post-kapitalistisch systeem dat erin slaagt de klimaatcrisis te bezweren.

Het boek begint, enigszins verrassend, met een enorme klimaatcatastrofe die het getroffen land—India—ertoe drijft eenzijdig met geo-engineering te beginnen. Ze leidt ook tot het ontstaan van eco-terroristische groeperingen die aanslagen plegen tegen wie zij beschouwen als de grootste boosdoeners. Er worden allerlei nieuwe technologieën ingezet om de klimaatverandering tegen te gaan of te vertragen. Een belangrijke rol in het begeleiden van de transitie naar een duurzame globale toekomst is weggelegd voor het ministerie uit de titel, een VN-agentschap dat voortkomt uit het akkoord van Parijs en dat belast is met de taak om de rechten van toekomstige generaties te beschermen. Het is onder impuls van die instelling, die wordt geleid door een van de hoofdpersonen van de roman, dat de globale economische en financiële orde wordt heruitgevonden. Dat gebeurt met name door de wereldwijde introductie van een nieuwe vorm van geld, de “carbon coin,” die de overgang van fossiele naar duurzame energie stimuleert. Het boek lijkt soms van infodumps aan elkaar te hangen (de auteur heeft gigantisch veel research gedaan over allerlei facetten van het klimaatvraagstuk, en dat zal de lezer geweten hebben), maar het slaagt er toch maar in een plausibel pad voor vooruitgang te schetsen. Zowat alle stappen die in de roman worden beschreven klinken aannemelijk of op zijn minst geloofwaardig, want ze zijn wetenschappelijk onderbouwd, en de uitkomst is dus een wereld die de klimaatcrisis te boven komt tegen het midden van deze eeuw.

The Ministry for the Future staat niet alleen als een poging om een realistische uitweg te schetsen uit de klimaatcrisis voortbouwend op het akkoord van Parijs. Eveneens in 2020 verscheen er een non-fictie boek van de hand van twee architecten van dat akkoord, de VN-diplomate Christiana Figueres en haar adviseur Tom Rivett-Carnac. Het heet *The Future We Choose: Surviving the Climate Crisis*. Ook dat boek beschrijft een scenario waarin de wereld er met vereende krachten in slaagt het klimaatprobleem op te lossen. Het schetst in feite twee toekomstscenario’s: heel kort een worst-case scenario à la Wallace-Wells en vervolgens een best-case scenario à la Robinson, waarin dus een leefbare, klimaatneutrale wereld tot stand wordt gebracht tegen 2050. Het tweede scenario lijkt onrealistisch, maar de rest van het boek zet de concrete stappen uiteen die we kunnen en moeten zetten om die te verkiezen wereld in zicht te houden. De keuze is aan ons, betogen de auteurs: het is dus een boek dat ingaat tegen doemdenken door de lezer hoop en handelingsperspectief te geven.

Hetzelfde concept vinden we terug in *The Future Earth: A Radical Vision of What's Possible in the Age of Warming*, een ander non-fictie boek uit 2020, van de Amerikaanse meteoroloog en journalist Eric Holthaus. Het ligt tevens aan de basis van een korte animatiefilm uit 2019 verteld door de Amerikaanse politica Alexandria Ocasio-Cortez en geproduceerd door Naomi Klein, “A Message from the Future”: ook in die virale video wordt uit de doeken gedaan—aan de hand van een fictioneel toekomstig personage in dit geval—hoe dankzij de Green New Deal het klimaatprobleem opgelost raakt in de loop van de volgende decennia. Of denk aan de documentaire *2040*, een inspirerende toekomstvisie van de Australische filmmaker Damon Gameau, die de wereld rondreist op zoek naar allerlei bestaande technologieën die de klimaatverandering een halt kunnen toeroepen. Dichter bij huis is er ten slotte de onlangs verschenen roman *Amor mundi: Voorlopige memoires van een omwentelings-kind, 2025–2052* van “low impact man” Steven Vromman. *Amor mundi* vertelt een positief toekomstverhaal waarin de wereld niet gevrijwaard blijft van rampspoed maar waarin samenwerking en verbinding de bovenhand krijgen, en onze relatie met de natuur wordt hersteld. Dit zijn maar een paar voorbeelden van een bredere anti-apocalyptische tendens die zich dus niet alleen binnen maar ook buiten de literatuur aftekent. Het valt trouwens op dat vormen van hoop zoals geconceptualiseerd door bijv. Joanna Macy, Jonathan Lear en Rebecca Solnit volop worden gepromoot in de wereld van het klimaatactivisme. Workshops rond Macy’s invloedrijke concept van “actieve hoop” zijn tegenwoordig erg populair, zelfs bij een beweging als Extinction Rebellion, die ondanks haar eerder apocalyptische retoriek het belang onderstreept van inspelen op “people’s emotional upset as well as their hopes” (Orbach 67).

CONCLUSIE

Gezien de bestaande onzekerheid omtrent de effectiviteit van “fear appeals” in klimaatcommunicatie is het een goede zaak dat auteurs van klimaatfictie niet al hun eieren in dezelfde post-apocalyptische mand leggen maar streven naar variatie. Het is wellicht een misvatting te denken dat er zoiets bestaat als het ultieme type klimaatverhaal waarvan de lectuur elke lezer plotsklaps bekeert tot overtuigd klimaatactivist (Kerridge). Er zijn verschillende soorten teksten die verschillende soorten werk verrichten, en die aan verschillende emotionele en andere noden beantwoorden van verschillende soorten lezers. Het lijkt dan ook niet wenselijk dat de literatuur zich zou beperken tot één bepaald genre of één bepaalde vorm wanneer het om het klimaat gaat. Datzelfde punt maakt de Amerikaanse ecocritica Nicole Seymour in haar boek *Bad Environmentalism: Irony and Irreverence in the Ecological Age* uit 2018. Zij roemt daarin de verdiensten van literatuur en kunst die vloeken in de kerk, in de zin dat ze afstand nemen van “doom and gloom”—de *de facto* norm voor de artistieke omgang

met milieukwesties—bijv. via humor, absurditeit, vrolijkheid en lichtvoetigheid. Of zoals klimaatcommunicatiewetenschapper Maxwell Boykoff stelt, “there is no ‘silver bullet’ that creates active and sustained behavioral engagement; rather ‘silver buckshot’ approaches to engagement through many pathways to learning and knowing about climate change are needed” (91). Het klimaat is gebaat bij een divers literair ecosysteem, waarin dus zeker ook plaats is voor het onconventionele, datgene wat ingaat tegen de mainstream.

REFERENTIES

- Boykoff, Maxwell. *Creative (Climate) Communications: Productive Pathways for Science, Policy and Society*. Cambridge UP, 2019.
- Chapman, Daniel A., Brian Lickel en Ezra M. Markowitz. “Reassessing Emotion in Climate Change Communication.” *Nature Climate Change*, 27 november 2017, <https://doi.org/10.1038/s41558-017-0021-9>.
- Clarke, Jim. “Reading Climate Change in J. G. Ballard.” *Critical Survey*, vol. 25, 2013, pp. 7–21.
- Corbett, Julia B. en Brett Clark. “The Arts and Humanities in Climate Change Engagement.” *The Oxford Encyclopedia of Climate Change Communication*, geredigeerd door Matthew C. Nisbet et al., Oxford UP, 2018, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.392>.
- Edwards, Caroline. *Utopia and the Contemporary British Novel*. Cambridge UP, 2019.
- Figueres, Christiana en Tom Rivett-Carnac. *The Future We Choose: Surviving the Climate Crisis*. Knopf, 2020.
- Gameau, Damon, regisseur. *2040*. Good Thing Productions, 2019.
- Gamerman, Ellen. “‘Hopepunk’ and ‘Up Lit’ Help Readers Shake Off the Dystopian Blues.” *Wall Street Journal*, 13 maart 2019, <https://www.wsj.com/articles/hopepunk-and-up-lit-help-readers-shake-off-the-dystopian-blues-11552481327>.
- Ghosh, Amitav. *The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable*. U of Chicago P, 2016.
- Goodbody, Axel en Adeline Johns-Putra. “The Rise of the Climate Change Novel.” *Climate and Literature*, geredigeerd door Adeline Johns-Putra, Cambridge UP, 2019, pp. 229–45.
- Groff, Lauren. *Florida*. Random House, 2018.
- Holthaus, Eric. *The Future Earth: A Radical Vision of What’s Possible in the Age of Warming*. Harper Collins, 2020.
- Hull, Alyssa. “Hopepunk and Solarpunk: On Climate Narratives That Go Beyond the Apocalypse.” *LitHub*, 22 november 2019, lithub.com/hopepunk-and-solarpunk-on-climate-narratives-that-go-beyond-the-apocalypse.
- Hulme, Mike. “Meet the Humanities.” *Nature Climate Change*, vol. 1, nr. 4., 2011, pp. 177–79.
- Jameson, Fredric. *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. Verso, 2005.
- . *The Seeds of Time*. Columbia UP, 1996.

- Kerridge, Richard. "Ecocritical Approaches to Literary Form and Genre: Urgency, Depth, Provisionality, Temporality." *The Oxford Handbook of Ecocriticism*, geredigeerd door Greg Garrard, Oxford UP, 2013, <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199742929.013.020>.
- Kingsolver, Barbara. *Flight Behavior*. Harper Collins, 2012.
- Lear, Jonathan. *Radical Hope: Ethics in the Face of Cultural Devastation*. Harvard UP, 2008.
- Macy, Joanna en Chris Johnstone. *Active Hope: How to Face the Mess We're in without Going Crazy*. New World Library, 2012.
- Mann, Michael. "Fear Won't Save Us: Putting a Check on Climate Doom." *Common Dreams*, 10 juli 2017, <https://www.commondreams.org/views/2017/07/10/fear-wont-save-us-putting-check-climate-doom>.
- Mayer, Sylvia. "Explorations of the Controversially Real: Risk, the Climate Change Novel, and the Narrative of Anticipation." *The Anticipation of Catastrophe: Environmental Risk in North American Literature and Culture*, geredigeerd door Mayer en Alexa Weik von Mossner, Universitätsverlag Winter, 2014, pp. 21–37.
- McCarthy, Cormac. *The Road*. Knopf, 2006.
- McKibben, Bill. "High Ice and Hard Truth: The Poets Taking On Climate Change." *Guardian*, 12 september 2018, <https://www.theguardian.com/environment/2018/sep/12/high-ice-hard-truth-a-poetry-expedition-to-greenlands-melting-glaciers-bill-mckibben>.
- Monbiot, George. "Civilisation Ends with a Shutdown of Human Concern. Are We There Already?" *Guardian*, 30 oktober 2007, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/oct/30/comment.books>.
- Nixon, Rob. *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard UP, 2011.
- Ocasio-Cortez, Alexandria en Avi Lewis. "A Message from the Future with Alexandria Ocasio-Cortez." Geïllustreerd door Molly Crabapple, gepresenteerd door Naomi Klein en The Intercept, 17 april 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=d9uTH-0iprVQ>.
- Offill, Jenny. *Weather*. Knopf, 2020.
- Orbach, Susie. "Climate Sorrow." *This Is Not a Drill: An Extinction Rebellion Handbook*, geredigeerd door Clare Farrell et al., Penguin Random House, 2019, pp. 65–68.
- Pester, Patrick. "When Did Scientists First Warn Humanity about Climate Change?" *Live Science*, 12 december 2021, <https://www.livescience.com/humans-first-warned-about-climate-change>.
- Reser, Joseph P. en Graham L. Bradley. "Fear Appeals in Climate Change Communication." *The Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*, geredigeerd door Hans von Storch, Oxford UP, 2017, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.386>.
- Robinson, Kim Stanley. *The Ministry for the Future*. Orbit, 2020.
- Romano, Aja. "Hopepunk, the Latest Storytelling Trend, Is All about Weaponized Optimism." *Vox*, 27 december 2018, <https://www.vox.com/2018/12/27/18137571/what-is-hopepunk-noblebright-grimdunk>.
- Schneider-Mayerson, Matthew. "The Influence of Climate Fiction: An Empirical Survey of Readers." *Environmental Humanities*, vol. 10, nr. 2, 2018, pp. 473–500.
- Seymour, Nicole. *Bad Environmentalism: Irony and Irreverence in the Ecological Age*. U of Minnesota P, 2018.

- Solnit, Rebecca. *Hope in the Dark: Untold Histories, Wild Possibilities*. Haymarket, 2016 (2004).
- . *A Paradise Built in Hell: The Extraordinary Communities That Arise in Disaster*. Penguin, 2010.
- Suldoovsky, Brianne. "The Information Deficit Model and Climate Change Communication." *The Oxford Encyclopedia of Climate Change Communication*, geredigeerd door Matthew C. Nisbet et al., Oxford UP, 2018, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.301>.
- Trexler, Adam. *Anthropocene Fictions: The Novel in a Time of Climate Change*. U of Virginia P, 2015.
- Vromman, Steven. *Amor mundi: Voorlopige memoires van een omwentelingskind, 2025–2052*. Low Impact Man, 2021.
- Wallace-Wells, David. "The Uninhabitable Earth." *New York Magazine*, 10 juli 2017, <https://nymag.com/intelligencer/2017/07/climate-change-earth-too-hot-for-humans.html>.